

HÉRAKLÉSZ

14

A SELYEMÚTON

A buddhizmus India északkeleti területén (Magadha kis királyságában) született. A Páli Kánon [ez az úgynevezett théraváda buddhizmus szent szövegeinek a gyűjteménye – a szerk.] által a történeti Buddhával összekapcsolt helyszínek (Lumbíni, Bódhgajá, Kusínagara) mind a mai Nepál és Északkelet-India területén helyezkednek el. Mint ahogy ezt a fennmaradt építészeti emlékek, illetve részben a buddhizmust felkaroló ind Asóka király (uralkodott Kr. e. 269–233) feliratai is mutatják, Buddha halála után a buddhizmus és művészete innen terjedt el Közép-Indiában, illetve dél és észak felé, majd még északabbra haladva innen jutott el a mai Pakisztán északnyugati és Afganisztán keleti területén egykor fekvő Gandhárába. Ez utóbbi terület azután kulcsszerepet játszott abban, hogy a buddhista szövegek és a buddhista művészet itt kialakult formái a Selyemúton továbbterjedve eljussanak Kínába, Koreába és Japánba.

Commodus császár
(ur. 177–192)
Nagy Sándor-
Héraklészként

A Kusán Birodalom Euráziában (2. század)

A buddhista művészet számos újítása Gandhárának az Kr. u. 2–5. század között virágzó művészetére vezethető vissza. Ezek közül az egyik legfontosabb az, hogy míg korábban Buddhát szimbólumokkal (dharmakerék [avagy a „Tan kereke”, Buddha megvilágosodáshoz vezető tanításainak egyik szimbóluma – a szerk.], üres trónus, lábnyom stb.) jelenítették meg, addig Gandhárában bevezették Buddha realista stílusban megfogalmazott emberi ábrázolását.

Minek köszönhető ez a jelentős változás, ami azután meghatározta a belső-ázsiai, kínai, koreai és japán buddhista művészetet is? A válasz egyértelmű: a hellenizmus hatásának. A makedón Nagy Sándor (Kr. e. 356–323) indiai hadjárata során (Kr. e. 327–324) legyőzte a Gandhárától délre fekvő Taxila városát is, és bár seregével végül visszafordult, de a következő évezredre megváltoztatta a régió arculatát: a mai Afganisztán területét magába foglaló egykori úgynevezett Gréko-baktriai Királyságban (Baktriában), amely Nagy Sándor halála után az őt segítő hadvezérei között szét-

osztott területek közül egy ideig a Szeleukida Birodalomhoz tartozott, a görög kultúra hatása továbbra is érvényesült. Kr. e. 245-ben a helyi szatrapa [tartományi helytartó – a szerk.], I. Diodótosz végül kivívta Baktria függetlenségét, ahol nem csak magát a görög nyelvet használták, hanem

az egyébként iráni eredetű baktriai nyelv lejegyzésére alapvetően a görög írást alkalmazták. A délkeleti irányból szomszédos ind Maurja Birodalom területén lévő Kandahárban Asóka, a Maurja Birodalom uralkodója két görög feliratot is állíttatott, ami jól jelzi, hogy a hellenizmus hatása jóval túlnyúlt a baktriai területeken.

A Gréko-baktriai Királysággal (Kr. e. 250–130) egy ideig párhuzamosan, tőle délkeletre, az indiai szubkontinens északnyugati részén helyezkedett el az úgynevezett Indo-görög Királyság (Kr. e. 180 – Kr. u. 10), amely mintegy 30, egymással vetélkedő uralkodó és kiskirályság összefoglaló neve. Kr. e. 130-ban a gyakran (bár talán tévesen) tokhároknak nevezett nép foglalta el Baktriát, akiknek az egyik törzse, a kusánok mindkét fenti királyságot egyesítő birodalmat (Kr. u. 30–375) hoztak létre.

Korinthoszi oszlopfő díszítésében ülő Buddha (3-4. század)

A kusánok írásban eleinte a görög, majd az iráni eredetű baktriai nyelvet használták. Az úgynevezett gandháriai buddhista művészet virágzása a Kusán Birodalom idejére tehető.

Mint azt magyarul Horváth Vera a *Görög istenek Indiában* című művében bemutatja, a beszélt és az írott nyelv mellett természetesen sem a görög kultúra általában, sem pedig a görög művészet konkrétan nem hagyta érintetlenül a vidéket: ión és korinthuszi oszlopfők, Dionüszosz, Athéné, Aphrodité, Zeusz, Atlasz és Erósz, illetve néreida- és kentaurábrázolások díszítettek számos buddhista és egyéb helyet, sőt, egy gandháriai reliefen azt láthatjuk, ahogy a kapuban álló Kasszandra tiltakozása ellenére a „trójai falovat” viszik éppen be a városba a mit sem sejtő trójaiak.

Ezen hellenisztikus hatások sorozatába illeszkedik Zeusz és Alkméné gyermekének, Héraklész alakjának feltűnése is, aki rendkívüli népszerűségnek örvendett mind Európában, mind pedig a Selyemút mentén. Tizenkét híres munkájából az elsőt, a nemeai oroszlán legyőzésével vált igazán hőssé, így gyakran ábrázolták úgy, hogy az oroszlán lenyűzött bőrét hordja.

Héraklész az érte különösen rajongó, tetteit utánozni, illetve túlszárnyalni kívánó Nagy Sándor pénzein is megjelent, ezt

A jaksák általában pozitív és gyakran természeti jelenségekhez (víz, hegyek, erdő, pusztaság) vagy az ott elrejtett kincsekhez kapcsolódó védőszellemek. Mint ezt É. Lamotte kiemelte, a Buddhát kísérő alak a jaksák egyik rendjébe (vadzsrapáni) tartozik, akik az úgynevezett trájasztrinsa isteneket védik.

Kasszandra Trója kapujában igyekszik megakadályozni a faló bejutását (1–2. század)

a rajongást pedig több baktriai (pl. I. Euthüdeosz [Kr. e. 230–200], Agathoklész [Kr. e. 190–180]), majd kusán uralkodó (pl. Kudzsula Kadphiszesz [Kr. u. 30–?], Huviska [kb. 150–190]) is folytatta. Ezzel párhuzamosan természetesen nyugaton is számos római államférfi és uralkodó (Marcus Antonius, Julius Caesar, Traianus, Commodus, Caracalla, Severus Alexander, Julianus) tisztelte és kívánta utánozni a Héraklészért rajongó Nagy Sándort.

Héraklész hellenisztikus hatásának egyik lenyomata, hogy Gandháriában a Buddha élettörténetét megjelenítő ábrázolásokon nagy rendszerességgel jelenik meg egy kidolgozott izomzattal rendelkező, szakállas férfiként ábrázolt *jaksza* (lásd keretes írás), aki Buddhát testőrként kíséri és a kezében található *vadzsrával* (lásd keretes írás) védelmezi. Erről a gyakran megjelenő kísérőfiguráról, akit korábban Dévadattával [Buddha unokatestvére és a rendben szakadást okozó tanítványa – a szerk.] vagy Máraival [a buddhizmus egyik ártó démona, Buddha megkísértője – a szerk.] is azonosítottak, S. Oldenburg, M. Foucher és M. Senart kutatásai bizonyították be, hogy valójában a védelmező szerepű Vadzsrapániról van szó.

Ez utóbbi funkciója J. Homrighausen szerint arra utal, hogy a buddhista közösségek a kusán uralkodótól vártak védelmet. A védelmező erő és hatalom szimbóluma mellett a gandháriai művészetben jelen volt a bort és nőket kedvelő, dionüszoszi Héraklész is. Noha

Tang-kori sűrőző figura

a Buddhát kísérő, fent említett alak Héraklész külső jellegzetességeit tükrözi, valójában azonban mindig a buddhista Vadzsrapáni megszemélyesítője volt.

Több olyan ábrázolást is ismerünk (Tapa-i-Shotor, Hadda vagy a British Museumban őrzött egyiken) (redék), ahol a nemeai oroszlán legyőzője nem a szokásos, olajfáról származó, hosszúkás botját, hanem egyértelműen egy vadzsrát tart a kezében, így kétségtelen, hogy ezek készítői a vállra helyezett oroszlánbőr és a jobb kézben tartott vadzsra segítségével tudatosan egyesítették Héraklész és Vadzsrapáni alakját. Habár villámot szóró vadzsrájával képes lenne elpusztítani Buddha ellenfeleit, de Vadzsrapáni nem ezt teszi, csak „jobb belátásra készíti őket”, ugyanakkor őt ilyenkor kizárólag Buddha és a szóban forgó személy láthatja, a körülállók számára láthatatlan marad. Az erőszakkal szemben a szóbeli meggyőzés vagy a csoda eszközeit alkalmazó Buddha mellett tehát Héraklész-Vadzsrapáni képviseli a közvetlen erőt.

Nagy Sándor
Héraklészként tetradrachma
pénzermén

Vadzsrapáni alakja tehát Gandhárában vette magára Héraklész ikonográfiáját, és ez a kombináció a Selyemút mentén egészen Kínáig jutott. Mint azt Hsing Yi-tien cikkében bemutatta, számos kínai ábrázoláson köszön vissza a lenyűzött

vadállat fejét fejfedőként hordó, elülső mancsát az álla alatt keresztbe megkötő harcos vagy védelmező alak ábrázolása. Habár az idők során az oroszlánbőrből néha tigrisbőr lett, nem kérdés, hogy ugyanarról a motívumról van szó.

4–6. század között az úgynevezett *dharmapálák* [a buddhista Tant védelmező, haragvó istenségek – a szerk.], *lókapálák* [az égtájak őrző istenségei – a szerk.] és *gandharvák* [mennyei teremtmények – a szerk.] ábrázolása számos buddhista barlangszentélyben (így Kizilben vagy Simsimben) a már ismert ikonográfiát mutatja (tigrisbőr a fejen, a kézben vadzsra vagy bot, bár nem feltétlenül együtt). A kínai Tang-kori (618–907) sírokból előkerült mintegy tucatnyi sírőröző figuránál

megjelenik az oroszlán- vagy tigris-sisak is, de a kezükben nincs bot vagy vadzsra, hanem kardot vagy épp semmit sem tartanak, ugyanakkor léteznek olyan sírőröző figurák is (Jang Kan sírjában vagy a Peisicsaónál talált sírban), ahol a két motívum együttes jelenléte még utal a korábbi eredetre.

A harcos Héraklész alakja tehát Vadzsrapáni figurájával összeolvadva az erő szimbólumaként terjedt el a Selyemúton, ugyanakkor érdemes tudatosítani, hogy a buddhista művészetben csak kísérője a valódi szellemi erő képviselő Buddhának, tehát a görög mitológiában, illetve Nagy Sándor életében főszerepet játszó Héraklészszel szemben a Selyemúton mindig mellékszereplő maradt.

Ülő Buddha, mellette Héraklész-Vadzsrapáni, bal kezében vadzsrával

